

Сергій ОМЕЛЬЧУК

**Дослідницький підхід
до навчання мови:**

**лінгводидактичний
словник-довідник**

Навчальний посібник

2015

УДК 371.3:811.162.2:81'366

ББК 74.261.4

О-57

Надруковано за рішенням науково-технічної ради
Національного центру «Мала академія наук України»
Міністерства освіти і науки України та Національної академії наук України
(протокол від 15 січня 2015 року № 1)

Рецензенти:

Голуб Ніна Борисівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач лабораторії навчання української мови Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України;

Чернецька Тетяна Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач відділу інформаційно-дидактичного моделювання Національного центру «Мала академія наук України».

Омельчук С.

О-57 Дослідницький підхід до навчання мови: лінгводидактичний словник-довідник: навчальний посібник / Сергій Омельчук. – К.: [б.в.], 2015. – 56 с.

Словник-довідник уміщує близько 100 термінів і термінологічних сполук, репрезентованих у сучасній лінгводидактичній науці, що відбивають дослідницький підхід до навчання мови. Дослідницький підхід до шкільної мовної освіти конкретизовано не лише в методичних, а й у психологічних, дидактичних, психолого-педагогічних і психолінгвістичних поняттях, які супроводжено дефініціями.

Для фахівців у галузі лінгводидактики, аспірантів, магістрантів, студентів-філологів, учителів української мови й літератури.

УДК 371.3:811.162.2:81'366

ББК 74.261.4

О-57

© Омельчук С., 2015

ПЕРЕДМОВА

Побудована на знаннєвому підході традиційна методика навчання мови спрямована на формування переважно мовних умінь і не забезпечує необхідного рівня інтелектуальних та пізнавальних здібностей учнів, недостатньо враховує оволодіння сучасними методами оперування мовними знаннями й мовними навчально-дослідницькими вміннями. З огляду на це актуальним є розроблення методики навчання мови на засадах дослідницького підходу.

Одним із важливих напрямів теоретичного обґрунтування наукових засад навчання мови за дослідницького підходу є формування поняттєво-термінологічного апарату. Отож укладання цього словника-довідника зумовлене потребою виокремити й систематизувати базисні наукові поняття сучасної методики навчання мови в школі за дослідницького підходу й уточнити їхні змістові характеристики. Словник покликаний дати тлумачення термінів і термінологічних сполук, що репрезентують дослідницький підхід до шкільної мовної освіти, він сприятиме поповненню сучасної методичної терміносистеми й подальшому розвитку вітчизняної лінгводидактики.

Словник-довідник, крім лінгводидактичних термінів, обіймає також психологічні, дидактичні, психолого-педагогічні й психолінгвістичні наукові поняття, що відбивають дослідницький підхід до навчання мови.

Запропонована праця має на меті засвідчити нові термінологічні слова та їхні значення для майбутнього входження їх у лінгводидактичну науку.

— А —

Активність – осмислення, вольове, цілеспрямоване виконання розумової й фізичної роботи, необхідної для оволодіння знаннями, уміннями й навичками, використання їх у подальшому навчанні і практичній діяльності. **А.** виявляється в характері сприйняття, реакції на нові знання, кількості пізнавальних питань тощо.

Малихін О. Аспектний аналіз категорій «пізнавальна самостійність» і «пізнавальна активність» у контексті організації самостійної навчальної діяльності студентів [Текст] / Олександр Малихін // Рідна школа. – 2011. – № 3. – С. 25–29.

Активність дослідницька – тип реагування, необхідний у ситуаціях невизначеності, в умовах повної або часткової неможливості передбачити розвиток ситуації. Найхарактернішими критеріями **а.д.** є ініціативність (енергійність, інтенсивність, розмах, масштаб її результатів), позитивне ставлення до діяльності (сумлінність, інтерес, допитливість), самодіяльність, самостійність, саморегуляція, усвідомлення діяльності, воля особистості (наполегливість у досягненні мети, завзятість, доведення справи до завершення), цілеспрямовання, творчість.

Лозовая В. И. Познавательная активность как педагогическая проблема [Текст] / В. И. Лозовая, А. В. Троцко // Советская педагогика. – 1989. – № 11. – С. 25–31.

Савенков А. И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению [Текст] : учеб. пособ. / Александр Ильич Савенков. – М. : Ось–89, 2006. – 480 с.

Активність пізнавальна – 1. Внутрішня готовність особистості до інтелектуальної діяльності й одночасний інтенсивний зовнішній прояв цієї готовності, зумовлений суперечністю суб'єкта, що пізнає, й об'єкта, що пізнається. 2. Динамічний процес дидактичної взаємодії того, кого навчають, з об'єктами пізнання, спрямований на оволодіння досвідом культури

й розширення системи особистісних цінностей. **А. п.** супроводжує будь-яку самотійну дію.

Малихін О. Аспектний аналіз категорій «пізнавальна самотійність» і «пізнавальна активність» у контексті організації самотійної навчальної діяльності студентів [Текст] / Олександр Малихін // Рідна школа. – 2011. – № 3. – С. 25–29.

Активність пізнання – прояв перетворювального ставлення суб'єкта до навколишніх явищ і предметів.

— В —

Викладання проблемне – діяльність учителя, спрямована на створення проблемних ситуацій та організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів для розв'язання їх.

Шкільник М. М. Проблемний підхід до вивчення частин мови [Текст] : посіб. для вчителів / Михайло Михайлович Шкільник. – К. : Рад. шк., 1986. – 136 с.

— Г —

Гіпотеза (від грец. *hypothesis* – основа, припущення) – положення, що висувають як умовне, ймовірне пояснення причин того чи того явища, або припущення, у якому передбачається існування якого-небудь об'єкта чи його властивості, поведінки тощо. Висування г. є одним із найважливіших етапів процесу розв'язування навчальної проблеми. Формулювання й доведення г. проходить чотири етапи: 1) висунення початкового здогаду; 2) урахування якомога більше мовних фактів, що стосуються морфологічної одиниці чи явища, й уточнення на цій підставі початкового здогаду; 3) виведення можливого результату з гіпотези; 4) перевірка того, наскільки ці результати відповідають об'єктивній дійсності виявленим мовним фактам.

Цалін С. Д. Логічний словник-довідник [Текст] / Степан Дмитрович Цалін. – 4-те вид., виправл. і доп. – Х. : Факт, 2006. – 384 с.

Гносеоло́гія (від грец. *gnosis* – пізнання і *logos* – слово, учення), або **теорія пізнання**, – одна з основних філософських дисциплін, що вивчає закономірності пізнавальної діяльності людини й тлумачить загальну логіку процесу активного навчання мови через категорію «дослідження». Ця філософська категорія має важливе методологічне значення для розуміння дослідницького підходу до навчання мови в школі.

— Д —

Діяльність дослідницька – особливий вид інтелектуально-творчої діяльності, яка виникає в результаті функціонування механізмів пошукової активності й ґрунтується на основі дослідницької поведінки. Це діяльність, безпосередньо пов'язана з розв'язанням творчого дослідницького завдання, що не має наперед відомого результату (у різних галузях науки, техніки, мистецтва).

Енциклопедія освіти [Текст] / [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

Савенков А. И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению [Текст] : учеб. пособ. / Александр Ильич Савенков. – М. : Осъ–89, 2006. – 480 с.

Діяльність навчально-дослідницька – організована педагогом діяльність з використанням дидактичних засобів опосередкованого й перспективного керівництва, спрямовану на пошук пояснення й доведення закономірних зв'язків та відношень фактів, явищ, процесів, що експериментально спостерігаються або теоретично аналізуються, у якій домінує самостійне застосування прийомів наукових методів пізнання і в результаті якої учні активно опановують знання, розвивають свої дослідницькі вміння та здібності. **Д. н.-д.**, перебуваючи в тісному взаємозв'язку з іншими видами творчої діяльності, відрізняється від них тим, що

передбачає активну пізнавальну позицію, пов'язану з тривалим внутрішнім пошуком, осмисленою і творчо опрацьованою навчальною інформацією, мисленнєвими процесами в особливому аналітико-прогностичному режимі, осяянням. Істотною відмінністю **д. н.-д.**, на думку В. Андреева, є наявність суб'єктивного чинника, тобто відкриття нового знання має не об'єктивну, а лише суб'єктивну значущість і новизну.

Андреев В. И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности [Текст] : метод. пособие / Валентин Иванович Андреев. – М. : Высш. шк., 1981. – 240 с.

Діяльність пізнавальна – складний процес переходу від незнання до знань, від випадкових спостережень з життєвого досвіду та від розрізнених відомостей, здобутих від інших або із засобів масової інформації, до системи пізнання. Під впливом **д. п.** розвиваються всі психічні процесі свідомості людини, адже пізнання потребує насамперед активної мисленнєвої діяльності, що є передумовою успішної навчально-дослідницької діяльності.

Щукина Г. И. Роль деятельности в учебном процессе [Текст] : кн. для учителя / Галина Ивановна Щукина. – М. : Просвещение, 1986. – 144 с.

Діяльність творча – діяльність, спрямована на формування вмінь здобувати знання самостійно, досліджувати різні мовні явища, робити висновки, а здобуті знання застосовувати в практичній діяльності. До основних характеристик **д. т.** І. Лернер зараховує здійснення самостійного переносу знань і вмінь у нову ситуацію; комбінування й перетворення раніше відомих способів діяльності в процесі розв'язання нової проблеми; бачення нової проблеми в звичайній ситуації; бачення структури об'єкта; бачення нової функції об'єкта; урахування альтернатив у процесі розв'язання проблеми; створення принципово нового підходу (способу, пояснення) за наявності відомих. В. Далингер істотними ознаками **д. т.** вважає логічне мислення, відчуття новизни, цілеспрямовання дій, лаконізм, здатність досліджувати явища і процеси по-новому, повноцінність аргументації та ін.

Далингер В.А. Учебно-исследовательская деятельность учащихся в процессе изучения математики [Электронный ресурс] / Виктор Алексеевич Далингер // Электронный научный журнал «Вестник Омского государственного педагогического университета». – Вып. 2007. Теория и методика обучения. – Режим доступа: www.omsk.edu/article/vestnik-omgpi-195.pdf. – [Дата обращения 19.11.2012].

Лернер И. Я. Развитие мышления учащихся в процессе обучения истории [Текст] : [пособ. для учителей] / Исаак Яковлевич Лернер. – М. : Просвещение, 1982. – 191 с.

Дослідження – це процес наукового вивчення будь-якого об'єкта (предмета, явища – матеріального чи ідеального) з метою виявлення його закономірностей виникнення, розвитку і зміни та перетворення. Результатом дослідження є здобуття нових знань – об'єктивної істини. Д. – один зі способів пізнання; пов'язаний із практикою процес відображення й відтворення дійсності в людському мисленні.

Етимологічно слова *дослід*, *дослідження*, *дослідник*, *дослідницький*, *дослідити*, *досліджувати* походять від рос. [дослéd] «ходіння слідом», білорус. *dósled* «дослід», польс. *dośledzenie* «те саме», *dośledzić* «дослідити», верхньолуж. *doslědzic* «те саме». Ці лексеми є префіксальним утворенням від дієслова *слідити*, пов'язаного зі *слід*; можливо, є калькою рос. *исследование*, *исследовать* чи польс. *dośledzenie*, які відповідають словотворчій моделі фр. *investigation*, що походить від лат. *investīgātion* «те саме», пов'язаного з лат. *investīgāre* «досліджувати, відшукувати по слідах», утвореним від основи іменника *vestīgium* «слід» з префіксом *in-* «на-, в-»

Між поняттями «д.» і «мисленнєвий експеримент» існує тісний зв'язок: д., як і мисленнєвий експеримент, здійснюють з певною пізнавальною метою – визначити властивості реального або ірреального факту чи явища.

Категорія «д.» охоплює певну кількість взаємоорганізованих елементів: суб'єкт дослідження, об'єкт дослідження, знання як результат дослідження.

Д. – це, по-перше, процес здобуття знань, створюючи образи й моделі теорій реальності (*інформативний аспект дослідження*); по-друге, процес оволодіння реальністю, проникнення в її приховані підвалини (*вольовий аспект дослідження*); по-третє, процес досягнення найважливішого, найпозитивнішого для людини стану досконалості (*смісловий аспект дослідження*).

Д. є одним із чотирьох універсальних типів мислєдїяльностї. Проте, на відміну від проектування, конструювання й організації, воно найадекватніше відповідає стратегічній меті мовної освіти школярів на сучасному етапі. Джерелом дослідження як виду інтелектуальної діяльності є властиве людській природі прагнення до пізнання. Дослідження є активно дієвим, усвідомленим, спеціально організованим процесом пізнання дійсності, спрямованим на продукування відповідних знань.

Дослідження-абстрагування (від лат. *abstractio* – відвернення) – дослідницьке завдання, в основу якого покладено логічний прийом, за допомогою якого можна виділити найважливіші властивості мовних одиниць і явищ та виокремити їх від неістотних, другорядних. Це завдання слугує переходом від аналізу конкретних мовних понять до виявлення загальних закономірностей. Для ефективного виконання завдань на абстрагування потрібно, по-перше, формувати в учнів навчально-дослідницькі вміння визначати істотні і другорядні ознаки мовної одиниці (тобто неістотні для певного випадку); по-друге, навчити диференціювати їх.

Дослідження-аналіз (від грец. *analysis* – розкладання) – дослідницьке завдання на основі логічного прийому, що передбачає виявлення, виділення та пояснення мовного явища. У дослідницькому навчанні української мови виокремлюють елементарний і реляційний аналіз. **Елементарний аналіз** полягає в поясненні лише структурних елементів мовної одиниці (явища) без спроби дослідити їх у взаємодії з іншими мовними одиницями (явищами). **Реляційний аналіз** має на меті обґрунтування

структурних елементів мовної одиниці (явища) у взаємодії з іншими мовними одиницями (явищами). Аналітичні завдання з української мови – це дослідницькі завдання, у процесі виконання яких домінує аналітична діяльність учнів: спостереження за мовною одиницею (явищем), усі види мовного розбору, усвідомлення змісту мовного матеріалу. Такі завдання сприяють активізації аналітичного мислення школярів.

Дослідження-відновлення – дослідницьке завдання на розширення або доповнення синтаксичних одиниць (словосполучень, речень) на основі введення інших мовних одиниць (слів, словосполучень, умовно простих речень тощо), на зміну в продуктивному текстові синтаксичних одиниць.

Дослідження-класифікація (від лат. *classic* – розряд, клас і *facere* – робити) – дослідницьке завдання, в основу якого покладено багаторазово здійснений логічний поділ обсягу родового поняття на види та підвиди. Це завдання сприяє активній розумовій діяльності учнів, спрямованій на творчий пошук, відбір та класифікацію відповідних мовних одиниць.

Дослідження-конструювання (від лат. *construere* – складання) – дослідницьке завдання конструктивного характеру на побудову мовних одиниць. Конструювання є продовженням аналізу, а результатом цього має бути діяльність учнів, спрямована на застосування здобутих знань у мовленнєвій практиці, тобто конструювання й вираження думок різноманітними мовними засобами. До виконання дослідницьких завдань на конструювання мовних одиниць учні повинні бути певним чином підготовлені: знати насамперед, що наше мовлення неоднорідне – існують різновиди мовлення, які відповідають різним умовам мовленнєвого спілкування.

Дослідження-моделювання (від фр. *modeler* – формувати) – дослідницьке завдання, метою якого є дослідження мовних одиниць на підставі побудови й вивчення моделей. Обов'язковою

умовою успішного моделювання морфологічних одиниць на основі певного граматичного матеріалу є така організація шкільного вивчення граматики, за якого учні не лише розуміють і засвоюють лінгвістичну сутність окремих фактів і явищ граматичної будови, але й одержують знання про їхні функційні особливості, семантико-стилістичну роль у контексті та набувають відповідних умінь. За допомогою моделей учень здатний в абстрактних лінгвістичних поняттях виділити найголовніше, найістотніше, виявити взаємозв'язки понять, абстрактне висловити наочно.

Дудников А. В. Методика изучения грамматики в восьмилетней школе [Текст] : пособ. для учителей / Алексей Виссарионович Дудников. – М. : Просвещение, 1977. – 304 с.

Скуратівський Л. В. Пізнавальні завдання з української мови [Текст] : посіб. для вчителя / Леонід Віталійович Скуратівський. – К. : Рад. шк., 1987. – 144 с.

Дослідження навчальне – складник дослідницького методу навчання мови, що передбачає організацію пошукової творчої діяльності учнів шляхом постановки нових для них проблем і проблемних завдань. Це мисленнєвий експеримент (емпіричний метод пізнання мовного поняття чи явища), що полягає у відтворенні певних закономірностей у спеціально створених навчальних умовах і передбачає постійне стимулювання учнів досліджувати мовні явища, максимально використовувати засвоєний лінгвістичний матеріал

Д. н. – це пролонгована проблемна ситуація, що являє собою систему локальних проблемних ситуацій, вихід з яких визначається передусім рівнем продуктивності мислення учня-дослідника (О. Соколюк).

До **д. н.** з мови, як і до наукового, висувають такі вимоги: об'єктивність, відтворюваність, доказовість, точність, етапність. Воно будується на застосуванні специфічних методів, властивих лінгвістиці як науці, загальних наукових методів (аналіз, аналогія, дедукція, індукція, синтез, формалізація та ін.) і загальних філософських методів (принцип загального взаємозв'язку

і розвитку, єдності протилежностей, взаємозалежності і взаємопереходу тощо).

Виокремлюють шість функційних блоків **д. н.**: самовизначення, самопізнання, самоорганізацію, саморегуляцію, самоосвіту та самореалізацію.

Цілі наукового й навчального дослідження є різними (так само, як науки і навчального предмета). Якщо наука є процесом нагромадження знань, які породжують нові знання під час свого застосування, тобто основне її завдання – досліджувати навколишній світ; то навчальний предмет лише передає певні знання, нагромаджені людством і дібрані для учнів відповідно до їхніх вікових особливостей, рівня розвитку, формує в школярів елементи наукового світогляду, розвиває пізнавальні здібності й логічне мислення, виробляє практичні вміння та навички. Теорія наукового дослідження і теорія **д. н.** мають різні предметні галузі – стосуються різних аспектів діяльності й оперують різними системами абстракцій.

За Т. Чернецькою, відмінність між **д. н.** і науковим полягає в тому, що під час цих видів дослідження активізації підлягають різні інформаційні простори. Зокрема **д. н.** передбачено оперування інформацією активного інформаційного простору. Натомість у процесі наукового дослідження особистість здійснює діяльність і в активному інформаційному просторі, і в неактивних інформаційних просторах майбутнього та (чи) минулого.

Д. н. є стиснутим і згорнутим, таким, що взагалі може бути відтвореним, і являє собою частину всього процесу наукового пізнання. Засобами **д. н.** Г. Макотрова визначає вміння й навички використання методів наукового пізнання.

Ознаки **д. н.** з мови:

1. Це один із типів мислєдіяльності учня, що інтегрує в собі процеси мислення, діяльності, комунікації та рефлексії.

2. Це процес активної пошукової пізнавальної діяльності учнів, спрямований на вивчення мовної одиниці (звука, слова, частини слова, частини мови, словосполучення, речення, тексту),

визначення зв'язків між ними, з'ясування мовних закономірностей тощо.

3. Основним продуктом **д. н.** є мовні знання, сформовані відповідні практичні вміння й навички. У процесі **д. н.**, як і наукового, відбувається вироблення й теоретична та практична систематизація об'єктивних знань про мовну систему.

4. **Д. н.** спрямоване на формування в учнів дослідницької компетентності, зміст якої відбиває діяльнісна (стратегічна) змістова лінія навчання української мови (уміння аналізувати й моделювати мовні та позамовні поняття, явища, закономірності, порівнювати й систематизувати їх, виділяти головне з-поміж другорядного тощо).

5. **Д. н.** передбачає відносну самостійність учнів під час виконання певного завдання.

6. Етапність **д. н.**

Д. н. з мови передбачає постійне стимулювання учнів досліджувати мовні явища, максимально використовувати засвоєний лінгвістичний матеріал, що сприяє активній мисленнєвій діяльності учнів, посиленню ступеня їхньої пізнавальної самостійності.

Макотрова Г. В. Школа исследовательской культуры [Текст] : учеб. пособие / Галина Васильевна Макотрова ; под ред. проф. И. Ф. Исаева. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2007. – 300 с.

Соколюк О. М. Роль інтелектуальної компоненти у формуванні в учнів середньої школи навчальних дослідницьких умінь з фізики [Електронний ресурс] / О. М. Соколюк. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/09kmitkcs.htm. – [Дата запиту 20.11.2012].

Чернецька Т. І. Освітнє середовище навчально-дослідницької діяльності дітей: структурно-функціональні основи формування [Текст] / Т. І. Чернецька // Інформаційно-освітній простір: технологічні концепти формування і розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 29–30 жовтня 2013 р.). – К. : [б.в.], 2013. – С. 157–161.

Щукин А. Н. Лингводидактический энциклопедический словарь : более 2000 единиц [Текст] / Анатолий Николаевич Щукин. – М. : Астрель ; АСТ: Хранитель, 2008. – 746 с.

Дослідження-обґрунтування – дослідницьке завдання, що спонукає учнів підтвердити істинність або правильність виконання завдання фактами чи незаперечними доказами, висунути на підтвердження власної думки переконливі докази, факти та ін.

Дослідження-порівняння – дослідницьке завдання на встановлення схожості й відмінностей мовних одиниць та явищ. Порівняння як логічний прийом ґрунтується на аналізові і є передумовою узагальнення – логічної операції рівня оцінювання. Порівняльними можуть бути мовні одиниці, окремі ознаки змісту яких є спільними для них. Перед тим як порівнювати мовні елементи, необхідно виділити одну чи кілька ознак, за якими здійснюватиметься порівняння. Залежно від завдання воно може бути повним і частковим. На аспектних уроках української мови здебільшого доцільним є застосування часткового порівняння мовних одиниць чи явищ.

Дослідження-пошук – дослідницьке завдання, спрямоване на творчий пошук і відбір відповідних мовних одиниць, що сприяє активній розумовій діяльності учнів.

Дослідження-реконструювання, або дослідження-трансформація (від лат. *transformation* – перетворення) – дослідницьке завдання, в основу якого покладено закономірну зміну основної моделі (або структури) мовної одиниці, що веде до створення вторинної мовної одиниці. Переважно це заміна мовних одиниць співвідносними – синонімічними. Такі завдання сприяють формуванню в учнів граматико-стилістичних умінь – користування граматичними синонімами й варіантами в мовленнєвій практиці.

Дослідження-розпізнавання – дослідницьке завдання на визначення мовних одиниць (явищ) або з'ясування і виявлення відмінностей між ними за певними ознаками чи характеристиками.

Дослідження-сінтез (від грец. *synthesis* – з'єднання, складання) – дослідницьке завдання на основі логічного прийому дослідження мовної одиниці (явища), який полягає в пізнанні її як

єдиного цілого, у єдності і взаємозв'язку її частин. Синтез, як і аналіз, може бути практичним і розумовим, проте в навчанні української мови слід надавати перевагу практичному синтезові.

Дослідження – спостереження за мовним матеріалом – дослідницьке завдання, спрямоване на розвиток умінь бачити цікаві зі стилістичного погляду зразки використання мовних одиниць, сприймати їх і досліджувати разом з іншими мовними явищами, стимулює використання подібних мовних одиниць у власних висловлюваннях (усних і письмових). Найважливішим у спостереженнях за мовними явищами, у виведенні й формулюванні правил І. Ющук вважає те, що самі учні повинні брати в цьому найактивнішу участь. Не готові знання має засвоювати школяр, доводить учений, а здобувати їх власними розумовими зусиллями, звичайно, за допомогою вчителя. Крім того, що дитина в такому разі переживає радість причетності до інтелектуальної роботи, радість відкриття, проймається самоповагою, набуває впевненості в собі, у неї формується алгоритми пізнавальних і мисленнєвих дій, потрібні людині за будь-яких обставин, а не тільки під час навчання.

Ющук І. П. Розвиток мислення дітей на уроках рідної мови (під час вивчення фонетики, лексики й морфології) [Текст] / Іван Пилипович Ющук // Бібліотечка «Дивослова». – 2010. – № 9. – 64 с.

Дослідження-узагальнення – дослідницьке завдання, мета якого – виявлення спільних рис, ознак, особливостей мовної одиниці (явища) у процесі порівняння їх, і на цій основі робити певні висновки у формі загальних положень. Узагальнення виділених ознак і властивостей морфологічних одиниць та явищ дає змогу згрупувати об'єкти за видовими, родовими та іншими ознаками. В основу дослідницьких завдань на узагальнення, які за характером змісту навчального матеріалу є теоретичними, покладено метод реконструкції науково-навчального тексту.

Дослідження фрейм проблемі (від англ. *frame* – структура, рамка) передбачає організацію міркування над мовною проблемою

за допомогою плану та розв'язання її. Фрейм – це своєрідна структура, шаблон, що відображає в свідомості людини певні ситуації, за якими творяться нові. Перевагою фреймів з мови є те, що вони місткі, їх легко використовувати в процесі проблемного навчання, передбачають самостійну роботу учнів. Водночас складністю фреймового підходу є необхідність високого рівня розуміння, узагальнення тексту і вміння передавати його зміст стисло, логічно, інформативно.

Фреймові властива зовнішня і внутрішня його форми. Зовнішня форма – це сукупність структурних елементів фрейму, а внутрішня – це змістове наповнення, тобто мовний теоретичний і практичний матеріал, який учні мають осмислити та зрозуміти в процесі опрацювання навчальної інформації. Фрейм проблеми містить п'ять основних частин, логічно пов'язаних між собою: 1) формулювання проблеми; 2) матеріал для спостереження і спонукання до самостійного розв'язання проблеми; 3) побудова плану розв'язання проблеми; 4) розв'язання проблеми: формулювання й пояснення проблеми; 5) практичне застосування сформульованих теоретичних положень.

Створення фреймів і дослідження проблемних питань на їхній основі не є процесом уніфікованим, він залежить, по-перше, від мовної теми; по-друге, інтерпретації її вчителем; по-третє, від сформованості інтелектуальних і навчально-дослідницьких умінь учнів.

Пентилюк М. І. Концепція когнітивної методики навчання української мови [Текст] / М. І. Пентилюк, А. В. Нікітіна, О. М. Горошкіна // Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 5–9.

Шуневич О. Використання фреймових структур у процесі формування загальнонавчальних умінь учнів на уроках української мови й літератури [Текст] / Оксана Шуневич // Українська мова і література в школі. – 2012. – № 3. – С. 8–12.

Дослідження-характерістика – дослідницьке завдання, побудоване на основі логічної операції, що полягає у визначенні тих ознак мовних одиниць, які мають значення в аналізованій

ситуації. Характеристика як логічна операція близька до операції визначення мовної одиниці чи явища. Розрізняють повну і неповну (часткову) характеристику.

Досліджувати – 1. Піддавати що-небудь ретельному науковому розгляду з метою пізнання, з'ясування чогось. 2. Ретельно обстежувати кого-, що-небудь, уважно знайомитися з чим-небудь для встановлення чогось. Дієслово *досліджувати* в першому значенні має такі синоніми: *вивчати, опрацьовувати, розробляти, розглянути, обробляти* тощо.

Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.

Словник синонімів української мови : в 2 т. [Текст] / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.] – Т. 1. – К. : Наук. думка, 2006. – 1040 с. – (Серія «Словники України»).

— Е —

Експеримент (від лат. *experimentum* – проба, дослід) – один із методів духовного освоєння світу і людської діяльності, що ґрунтується на дослідах, випробуванні, моделюванні. У дидактиці **е.** – це відтворення об'єкта пізнання, перевірка гіпотези тощо.

Гончаренко С. У. Український педагогічний словник [Текст] / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

Словник іномовних слів [Текст] / [Уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.

Експеримент лінгвістичний – це мисленнєвий прийом відтворення предмета пізнання, яким у процесі вивчення мови є мовні одиниці і явища. Цей прийом ґрунтується на логічній операції порівняння (зіставлення і протиставлення), що лежить в основі перетворення (заміни) тієї чи тієї форми слова на іншу, одного слова – іншим тощо.

У психолінгвістиці **е. л.** – експеримент, об'єктом якого є носій мови, що породжує або сприймає тексти, його мовне чуття. Прикладом експерименту в психолінгвістиці є кількісна оцінка

інформантами доречності заміни слова в контексті іншими словами.

Е. л. є одним із найпродуктивніших прийомів лінгвістичного аналізу. Використання його обґрунтовано ще на початку ХХ ст. ученими-лінгвістами О. Гвоздєвим, О. Пешковським, Л. Щербою. Л. Щерба виокремлює два види **е. л.** – позитивний і негативний. У позитивному експерименті, зробивши будь-яке припущення про зміст того чи того слова, тієї чи тієї форми, про те чи те правило словотвору або формотворення та інше, потрібно пробувати, чи можна висловити низку різноманітних фраз (які можна безкінечно множити), застосовуючи це правило. Позитивний результат підтверджує правильність постулату. За негативного експерименту будується неправильне висловлення, у якому потрібно знайти «неправильність», здійснивши необхідні виправлення.

Цільовими настановами **е. л.** є: 1) розширення й поглиблення знань з окремих питань граматики у зв'язку з повторенням їх у старших класах; 2) експериментальне визначення семантико-стилістичних функцій певних граматичних форм; 3) підтвердження чи спростування можливих припущень щодо особливостей тих чи тих граматичних явищ тощо.

Види **е. л.**: а) на заміну одних мовних одиниць чи морфологічних категорій іншими відповідно до комунікативного завдання; б) на відновлення; в) на конструювання.

Воробйова Л. М. Психолінгвістичний глосарій [Текст] / Л. М. Воробйова. – 2-ге вид., доп. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 128 с.

Щерба Л. В. О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании [Текст] / Л. В. Щерба // Языковая система и речевая деятельность : сб. статей. – 4-е изд. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – С. 24–39.

— 3 —

Завдання – 1. Наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа. 2. Мета, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити.

Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.

Завдання дослідницьке – 1. Питання й завдання вчителя або питання, що виникають у самого учня, які активізують його пошукову діяльність, спрямовану на розв'язання пізнавальних проблем, на самостійні відкриття (В. Успенський). 2. Задача, розв'язання якої передбачає самостійне здобуття нових знань або нових способів розв'язання проблем (В. Скубанович). 3. Найефективніший засіб організації проблемного навчання, що сприяє виникненню проблемних ситуацій, активізує мисленнєву діяльність, забезпечує формування й розвиток творчих здібностей особистості (М. Махмутов). 4. Завдання, що інтегрує в собі систему логічно пов'язаних навчальних проблем (або навчальних дослідницьких задач), які в єдності з евристичними питаннями, настановами й мінімальною навчальною інформацією допомагають учням відкривати нові знання про об'єкт дослідження, способи чи засоби дослідницької діяльності (В. Андреев). 5. Завдання, що передбачає залучення учнів до самостійних власних спостережень, на основі яких вони встановлюють зв'язки предметів і явищ дійсності, доходять певних висновків, пізнають закономірності тощо (М. Пентиліук).

Основною ознакою **з. д.** як різновиду навчального завдання є повна або часткова новизна його для суб'єкта (учня), що і становить для нього предмет спеціального дослідження (пошуку) нового способу розв'язання. Ця ознака істотно відрізняє **з. д.** від репродуктивного. Якщо репродуктивні завдання з мови як прийом інформаційно-рецептивного й репродуктивного методів навчання вимагають від учня багаторазового відтворення в ситуаціях усного й писемного мовлення засвоєних засобів мови та правил, то **з. д.** як основний засіб активізації пізнавальної активності учнів передбачають засвоєння мовного матеріалу внаслідок усвідомлення прихованої проблемності. Найважливішою характеристикою **з. д.** є активна участь учнів у розробленні способів розв'язання їх, формулювання самостійних висновків.

У процесі виконання з. д. виокремлюють такі етапи: 1) розуміння запропонованого дослідницького завдання або складання його самостійно; 2) актуалізація потрібних знань, умінь та навичок; 3) усвідомлення недостатності знань; 4) поповнення знань на підставі спостережень, пошуку, навчального дослідження, бесіди з учителем та ін.; 5) висунення гіпотези й обґрунтування її; 6) висновок та узагальнення. Проте не всі з. д. мають такі етапи виконання – деякі можуть бути представлені у формі питань, що потребують стислого міркування й доведення. Основне призначення їх полягає в тому, щоб учні не просто відтворювали знання з мови, а мислили, робили власні висновки, здійснювали пошук, навчальне дослідження.

Типологія з. д. з мови:

За формою організації виконання: 1. Індивідуальні (виконує конкретний учень з урахуванням його рівня пізнавальної активності, інтелектуального розвитку та індивідуальних здібностей). 2. Групові (спільне розв'язання проблемного питання, обговорення проміжних і кінцевих результатів, взаємодопомога, взаємоконтроль; виконують такі дослідницькі завдання переважно в малих групах – з двох-чотирьох учнів). 3. Фронтальні (виконують зазвичай учні всього класу одночасно; мета і зміст з. д. для всіх учнів є однаковими).

За формою мовлення: 1. Усні. 2. Письмові. 3. Комбінованого типу (здебільшого це письмові з. д. з усним обґрунтуванням чи доведенням, аргументуванням тощо).

За характером змісту навчального матеріалу: 1. Теоретичні (переважає теоретичний мовний матеріал, для засвоєння якого необхідні вміння пояснити, довести, установити причиново-наслідкові зв'язки, обґрунтувати зв'язок між мовними одиницями чи явищами). 2. Практичні (домінує навчальний матеріал, засвоєння якого потребує практичного застосування теоретичних мовних знань).

За характером мисленнєвої діяльності учнів: 1. З індуктивною схемою розв'язання, які побудовано переважно на основі діалогу:

кожне нове мовне поняття (явище, факт) учні мисленнєво приєднують до аналізованої низки виведених понять (явищ, фактів). Провідна мета цього типу з. д. – навчити школярів самостійно формулювати правило з подальшим узагальненням за допомогою вчителя або на основі теоретичного матеріалу підручника чи іншого літературного джерела. 2. З дедуктивною схемою розв’язання, мета яких – навчити школярів застосовувати теоретичні положення. Домінують мисленнєва операція дедукції, тобто прийом практичного використання правила, яка вчить учнів дедуктивному міркуванню, що є природним процесом навчання мовлення і мислення. 3. З індуктивно-дедуктивною чи дедуктивно-індуктивною схемою розв’язання.

За логічним прийомом, покладеним в основу дослідницького завдання: дослідження-абстрагування, дослідження-аналіз, дослідження-відновлення, дослідження-класифікація, дослідження-конструювання, дослідження-моделювання, дослідження-обґрунтування, дослідження-порівняння (дослідження-зіставлення), дослідження-реконструювання (дослідження-трансформація), дослідження-розпізнавання, дослідження-синтез, дослідження-узагальнення, дослідження-характеристика.

За способом формулювання умови дослідницького завдання: 1. З повною умовою. 2. З надлишковою інформацією в умові (уводячи в умову з. д. додаткову інформацію, ми тим самим звужуємо ділянку пошуку, спрощуємо завдання). 3. З недостатньою інформацією в умові (за допомогою цих завдань можна з’ясувати, чи здатен учень виявити необхідні дані, що відсутні, для виконання дослідницького завдання). Незважаючи на «інформаційну бідність» формулювання умови завдання такого типу вчать учнів знаходити нові аспекти аналізу мовних одиниць: не виявляючи способу розв’язання «на поверхні», логікою свого змісту веде школяра до самостійного виконання. До того ж будь-яка ініціатива учня є безпосереднім виявом його дослідницької самостійності в навчальній діяльності. Особливістю таких дослідницьких завдань є актуалізація комплексу логічних дій у мисленні учня. Умова з. д.

має бути сформульована так, щоб вона викликала пізнавальну активність учня, його самостійність: спонукала до порівняння (зіставлення і протиставлення) мовних одиниць (явищ), висунення припущень, первинних висновків тощо. Умова не повинна містити явну підказку, а бути логічною, стислою та чіткою.

За рівнем когнітивної сфери: 1. Перспективно-пізнавального характеру (на рівнях знання й розуміння) – в умові завдань цього виду на мету діяльності вказують дієслова *визначити, запам'ятати, записати, змінити, з'ясувати, назвати, пояснити, пригадати, схарактеризувати, сформулювати*. 2. Аналітико-синтетичного характеру (на рівнях застосування, аналізу та синтезу) з дієсловами в умові *вибрати, виписати, замінити, знайти, погрупувати (згрупувати, розподілити), порівняти, проаналізувати, трансформувати, утворити*. 3. Власне дослідницького спрямування (на рівні оцінювання) з дієсловами в умові *аргументувати, довести, дослідити, зробити висновок, обґрунтувати, поміркувати, узагальнити*.

Функції з. д. з мови: *навчальна* (під час виконання з. д. в учнів формуються, по-перше, знання про мовну одиницю, явище чи норму; по-друге, знання про основні методи і прийоми навчального дослідження; по-третє, вміння застосовувати ці знання в нових ситуаціях, у процесі розв'язання навчальних проблем та інших з. д. з мови); *розвивальна* (активне й системне виконання з. д. цілеспрямовано формує в учнів навчально-дослідницькі вміння й навички та розвиває їхні інтелектуальні здібності, учні набувають досвіду творчої діяльності); *стимулювальна* (вдало дібрана система з. д. стимулює активну інтелектуальну й самоосвітню діяльність учнів, формує гнучкість їхнього мислення); *регулятивна* (забезпечує регулювання учнем своєї дослідницької поведінки й навчальної діяльності на свідомому і несвідомому рівнях, пов'язаної з подоланням зовнішніх і внутрішніх перешкод у процесі виконання дослідницького завдання); *аксіологічна* (з. д. розвивають емоційно-вольові якості особистості й формують в учнів пізнавальну мотивацію, викликаючи дослідницький інтерес).

Андреев В. И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности [Текст] : метод. пособие / Валентин Иванович Андреев. – М. : Высш. шк., 1981. – 240 с.

Махмутов М. И. Проблемное обучение [Текст] / Мирза Исмаилович Махмутов. – М. : Педагогика, 1975. – 367 с.

Скубанович В. Л. Проблемное обучение на уроках русского языка [Текст] / В. Л. Скубанович // Русский язык в школе. – 1969. – № 6. – С. 24–30.

Словник-довідник з української лінгводидактики [Текст] : [навч. посіб.] / [О. Горошкіна, Н. Єсаулова, О. Лук'янченко, Н. Мордовцева та ін.]; за ред. М. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с.

Успенский В. В. Школьные исследовательские задачи [Текст] / В. В. Успенский // Советская педагогика. – 1968. – № 7. – С. 31–36.

Завдання навчальне – письмова або усна інструкція щодо роботи з навчальними матеріалами. Це різноманітні за змістом і обсягом види самостійної навчальної роботи, які виконують учні за вказівками вчителя.

Гончаренко С. У. Український педагогічний словник [Текст] / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

Щукин А. Н. Лингводидактический энциклопедический словарь : более 2000 единиц [Текст] / Анатолий Николаевич Щукин. – М. : Астрель ; АСТ: Хранитель, 2008. – 746 с.

Завдання навчальне з мови – спеціально створена навчальна ситуація, яка містить певну інформацію і приховане (невиражене) запитання, що потребує відповіді. Структурними компонентами **з. н. з м. є**: 1) припис здійснити певну дію; 2) вказівка на об'єкт дії, яку потрібно здійснити; 3) зв'язок між приписом здійснити певну дію і зазначеним об'єктом дії, який потенційно містить у собі спосіб знаходження шуканого.

Задача – 1. Питання (переважно математичного характеру), що розв'язують за визначеною умовою; по-друге, проблема, що підлягає аналізу й розв'язанню. 2. Одна чи більше послідовностей команд, що обробляються керівною програмою як елемент роботи, яку виконує обчислювальна машина. 3. *розм.* Синонім до понять доручення, завдання.

З. у науковій психологічній і педагогічній літературі – сукупність вимог (або цілей), за яких її треба задовольнити. Це сформульована в певних умовах (наприклад, у проблемній ситуації) мета діяльності, яка повинна бути досягнута перетворенням цих умов на підставі певної процедури. В основу тлумачення цього поняття покладено внутрішні джерела активності суб'єкта – задачу розуміють як мету діяльності. **З.**, за С. Якуповим, – це конкретна форма реалізації змісту завдання на певному етапі його виконання.

Психологічна класифікація **з.** з погляду пізнавальної діяльності зорієнтована на ті психічні функції, які мають відігравати вирішальну роль у розв'язанні їх. Відповідно виокремлюють перцептивні, мнемічні, мовленнєві та мисленнєві **з.**

Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.

Психологічний словник [Текст] / За ред. чл.-кор. АПН СРСР В. І. Войтка. – К. : Вища шк., 1982. – 216 с.

Якупов С. З. О сущности методов обучения [Текст] / С. З. Якупов // Активизация усвоения знаний школьниками на основе применения методов науки в обучении : сб. науч. трудов. – Казань : Изд-во КГПИ, 1981. – С. 122–138.

Задáча навчáльна – задача, створена в процесі практичної діяльності спеціально. Це форма подання змісту освіти учням (С. Якупов); ті знання, уміння й навички, якими повинен оволодіти учень, виконуючи ту чи ту навчальну діяльність (П. Підкасистий). Щоб розв'язати **з. н.**, суб'єкт (учень) повинен виконати відповідну дію (або систему дій). **З. н.** виконують різноманітні функції: пізнавальну, освітню, виховну, розвивальну, прогностичну тощо.

Гончаренко С. У. Український педагогічний словник [Текст] / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

Підкасистый П. И. Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы [Текст] / П. И. Підкасистый, Л. М. Фридман, М. Г. Гарунов. – М. : Педагогическое общество России, 1999. – 354 с.

Якупов С. З. О сущности методов обучения [Текст] / С. З. Якупов // Активизация усвоения знаний школьниками на основе применения методов

науки в обучении : сб. науч. трудов. – Казань : Изд-во КГПИ, 1981. – С. 122–138.

Здібності – це індивідуально-психічні особливості людини, що виявляються в діяльності і є умовою успішного виконання її.

Б. Теплов виокремлює три основні ознаки з. особистості: 1. **З.** – це індивідуально-психічні особливості, що вирізняють одну людину від іншої. 2. **З.** називають не будь-які індивідуальні особливості, а лише такі, що пов'язані з успішністю виконання певних дій. 3. Поняття «з.» не можна ідентифікувати з тими знаннями, вміннями й навичками, що вже сформовані в людини.

З. за своєю сутністю є поняттям динамічним. Важливо не те, що вони виявляються в діяльності, а в тому, що формуються в цій діяльності. Структура з. залежить від розвитку особистості. Виділяють два рівні розвитку з.: репродуктивний і творчий. Учень, що знаходиться на першому рівні розвитку з., виявляє високі вміння засвоювати знання, оволодівати діяльністю й здійснювати її за запропонованим зразком. На другому рівні учень знаходить нові або нестандартні способи розв'язання навчальних завдань. Наявністю творчих з. визначають креативний тип особистості, якому притаманні такі індивідуальні характеристики, як гнучкість, критичність, здатність легко знаходити нетрадиційні способи розв'язання задач тощо.

Лурия А. Р. Язык и сознание [Текст] : [монография] / Александр Романович Лурия; под ред. Е. Д. Хомской. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 320 с.

Теплов Б. М. Избранные труды: в 2 т. [Текст] / Борис Михайлович Теплов. – М. : Педагогика, 1985. – Т. 1. – 328 с.

Здібності дослідницькі – комплекс трьох відносно автономних складників: пошукової активності, дивергентного й конвергентне мислення. К. Платонов, Є. Регієр вважають, що у структуру з. д. разом з інтуїцією входить низка спеціальних якостей, зокрема наукова самостійність, здібність до аналізу і синтезу, до смислової пам'яті. **З. д.** з мови є багаторівневим динамічним психічним

утворенням, що забезпечує успішність в опануванні мовної теорії. Структурними психологічними компонентами цих здібностей є: 1) креативне спрямування особистості учня; 2) нестандартний спосіб мислення; 3) високий рівень інтелекту; 4) мотиваційно-вольове забезпечення навчально-дослідницької діяльності учня.

Савенков А. И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению [Текст] : учеб. пособ. / Александр Ильич Савенков. – М. : Ось–89, 2006. – 480 с.

Знання – це інформація про світ, яка існує у формі певної суб'єктивної реальності, ідеальний образ дійсності. Дослідження і знання взаємопов'язані між собою як процес і результат.

Причепій Є. М. Філософія [Текст] : підручник / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – 3-тє вид., стер. – К. : Академвидав, 2009. – 592 с. – (Серія «Альма-матер»).

— I —

Істина абсолютна – це знання, яке тотожне своєму предметові і яке не спростовується подальшим розвитком пізнання та практики. Абсолютному знанню далі немає куди вдосконалюватися, рухатися, тобто змінюватися. Істинне знання з мови не завжди є абсолютним. Воно залежить від досягнутого рівня відповідної науки. У процесі її розвитку певні теоретичні твердження підлягають уточненню, удосконаленню, поглибленню. З огляду на це деякі наукові істини є відносними в тому, що вони не дають вичерпних знань про об'єкт вивчення й містять такі елементи, які під час розвитку пізнання буде змінено, уточнено, поглиблено, замінено новими.

Істина об'єктивна – це такий зміст знань, який не залежить ні від конкретної людини, ні від людства загалом. **І. о.** є таке знання, зміст якого формулює самий об'єкт, тобто відображає його таким, яким він є.

— К —

Категорія (від грец. *kategoria* – ознака) як базисне поняття філософії – універсальна форма мислення і свідомості, що відбиває найзагальніші й найістотніші властивості і відношення об’єктивної дійсності й пізнання. Філософські категорії дають змогу зрозуміти сутність базисних категорій конкретних наук, зокрема й лінгводидактики (змісту, принципів, методів, прийомів, засобів, форм навчання мови тощо).

Философский словарь [Текст]. – К. : А.С.К., 2006. – 1056 с.

Компетентність дослідницька – досвід успішного здійснення навчально-дослідницької діяльності з реалізації визначеної компетенції. Л. Репета **к. д.** вважає особистісне вміння, що формується в процесі дослідницької діяльності, спрямоване на самостійне пізнання невідомого, розв’язання проблеми. О. Ушаков визначає її як інтегральну якість особистості, що виражається в готовності і здатності до самостійного пошуку розв’язання нових проблем і творчого перетворення дійсності на основі сукупності особистісно осмислених знань, умінь, навичок, способів діяльності і ціннісних настанов. Близьким до цього визначення є дефініція **к. д.**, сформульована І. Булимовою: Це інтегральна якість особистості, що виявляється в загальній здатності й готовності її до самостійної дослідницької діяльності, що ґрунтується на знаннях, уміннях, навичках, здібностях і досвіді, набутих у процесі соціалізації й навчання та орієнтованих на успішне особистісно чи соціально значуще дослідження, творче перетворення дійсності.

Булимова И. Н. Характеристика модели формирования исследовательской компетентности учащихся общеобразовательной школы в процессе изучения биологии [Электронный ресурс] / И. Н. Булимова // Казанская наука : сб. науч. статей. – Казань : Казанский издательский дом, 2011. – Вып. 8. – С. 223–227. – Режим доступа : http://www.kazanscience.ru/files/Kazanskaya_Nauka_8_2011.php. – [Дата обращения 01.05.2012].

Репета Л. Формирование исследовательской компетенции учащихся [Электронный ресурс] / Лариса Репета // *General and Professional Education*. – 2011. – № 3. – С. 28–33. – Режим доступа : <http://genproedu.com>. – [Дата обращения 18.10.2011].

Ушаков А. А. Развитие исследовательской компетентности учащихся общеобразовательной школы в условиях профильного обучения [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Алексей Антонинович Ушаков. – Майкоп, 2008. – 190 с.

Компетентність мовна дослідницька – системне багаторівневе утворення, яке інтегрує в собі інтелектуальний потенціал учня, його творчу діяльність, пов'язану з продукуванням суб'єктивно й об'єктивно нових ідей, теорій, мовних закономірностей, пізнавальну мотивацію, що виражається у формі пошукової, дослідницької активності особистості. **К. м. д.** характеризується здатністю учня, по-перше, міркувати гіпотетично-дедуктивним і абстрактно-логічним способами; по-друге, виявляти дослідницькі вміння в процесі навчальної діяльності з мови; по-третє, творчо застосовувати мовні знання в нових або нестандартних ситуаціях.

Компетенція дослідницька – відповідні знання, уміння й навички, а також ставлення, які можна застосувати в дослідницькій та інших видах діяльності. Поняття «дослідницька компетенція» і «дослідницька компетентність» співвідносяться як: 1) загальне і конкретне; 2) потенційне і актуальне; 3) когнітивне (знання змісту дослідницької компетенції) і особистісне (володіння учнем цією компетентністю, що передбачає також особистісне ставлення до неї й до предмета навчально-дослідницької діяльності); 4) задане (наперед визначений зміст дослідницької компетенції) і опановане (досвід успішної навчально-дослідницької діяльності).

Концепція «Міслення півного спектра» (англ. *Concept “Creative Solution Finding”*), або **парадигма міслення прориву**, – це сукупність інноваційних принципів, які забезпечують творчий процес, що дає змогу визначити правильні цілі, генерувати велику

кількість уявних оригінальних рішень і розробляти системи, за допомогою яких найкращі рішення можна втілити в життя. **К. «М. п. с.»** передбачає новий процес планування, конструювання, трансформації, удосконалення й пошуку розв'язання проблем. Ключовим поняттям **К. «М. п. с.»** є *експантеграція* (від англ. *expansion* – розширення і від англ. *integration* – інтеграція), що передбачає розширення альтернатив та інтеграцію їх для остаточного вибору. Виділяють три шляхи підвищення ефективності **К. «М. п. с.»**: виникнення творчої ідеї; досягнення істотно кращих результатів на шляху до відповідної мети; втілення в життя ефективного рішення, яке попередньо ігнорувалось або визнавалось як занадто складне чи неможливе. **К. «М. п. с.»** ґрунтується на семи основних принципах: 1. Принцип унікальності. 2. Принцип цілеспрямованості. 3. Принцип опертя на кінцеве розв'язання. 4. Принцип системності. 5. Принцип обмеженості збирання інформації. 6. Принцип організації роботи з людьми. 7. Принцип постійного і своєчасного вдосконалення.

К. «М. п. с.» розробили Дж. Надлер, Ш. Хібіно, Дж. Фаррелл, які вважають **м. п. с.** символом результативності: **м. п. с.** обов'язково передбачає досягнення результату. Результатом може бути найбільш ефективне рішення, система, рекомендація; висока вірогідність втілення обраного рішення, системи, рекомендації; мінімальна затрата ресурсів і часу на одержання результату. Перевагами використання **К. «М. п. с.»** є акцентування на синтезові, а не на аналізові; концентрація уваги на майбутніх рішеннях, а не на минулих проблемах; прояв віри, а не сумнівів; забезпечення більшої свободи для вибору рішення; спонукання творчого начала; надання переваги реалізації рішень; забезпечення можливості неперервних змін і покращень; використання позитивних методів залучення людей до роботи.

Креативність (від лат. *creation* – творення) – 1. Творчі інтелектуальні здібності, зокрема здатність вносити в досвід щось нове (*у широкому розумінні*). 2. Уміння генерувати несподівані ідеї;

здатність людини породжувати нестандартні ідеї, знаходити оригінальні рішення, відходити від традиційних схем мислення. 3. Здатність у дослідницькій діяльності, яка властива кожній людині від народження і виявляється у формі рефлексу «що з цим можна зробити?»».

Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности [Текст] / Евгений Павлович Ильин. – СПб. : Питер, 2012. – 448 с. – (Серия «Мастера психологии»).

— М —

Метод (від грец. *methodos* – спосіб пізнання) – 1. Зумовлена принципами навчання система правил педагогічної взаємодії, керуючись якими, учитель і учні обирають прийоми та способи конкретних дій, що ведуть до поставленої мети. 2. Спосіб досягнення навчальної мети, що передбачає єдність навчальної діяльності вчителя й діяльності учіння школярів. 3. Сукупність способів взаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів, спрямованих на досягнення цілей освіти, виховання та розвитку учнів.

М. – твердження, припис того шляху, яким максимально ефективно розвивається досвід (Дж. Дьюї); взаємозумовлена сукупність мисленневих дій (Д. Ларсен-Фрімен); структура діяльності вчителя й учнів (В. Оконь); загальний план, обґрунтований окремим підходом, що репрезентує мовний матеріал, жодна частина якого не суперечить одна одній (Е. Ентоні); основний шлях освітньо-виховного процесу (Б. Всесвятський); способи розв'язування навчальних задач, що в сукупності становлять певне навчальне завдання» (С. Якупов).

Азимов Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) [Текст] / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – М. : ИКАР, 2009. – 448 с.

Голуб Н. Категорійний апарат сучасної української лінгводидактики: проблеми і перспективи [Текст] / Ніна Голуб // Дивослово. – 2013. – № 6. – С. 14–18.

Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі теорія і практика [Текст] : монографія / Оксана Анатоліївна Кучерук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 420 с.

Махмутов М. И. Современный урок: Вопросы теории [Текст] / Мирза Исмаилович Махмутов. – М. : Педагогика, 1981. – 192 с.

Метод дослідний – спосіб навчальної роботи, за якої учень самостійно, з суб'єктивного погляду, розв'язує якісь питання і який має на меті розвинути його здатність до самостійного наукового мислення. Основним завданням м. д. є розвиток інтелектуальних здібностей учня (уміння правильно й систематично мислити), мета його не у відкриттях, як таких, а в поступовому засвоєнні методу наукової роботи. Г. Ващенко виокремлює такі основні складники м. д.: 1) спостереження й формулювання запитань; 2) окреслення можливих розв'язань проблем; 3) дослідження можливих розв'язань і вибір одного з них, як найімовірнішого; 4) перевірка гіпотези й остаточне підтвердження її. М. д., за Г. Ващенко, має три форми реалізації: метод лабораторно-дослідний, екскурсійно-дослідний та рефератно-семінарський.

Ващенко Г. Загальні методи навчання [Текст] : підруч. для педагогів / Григорій Ващенко. – К. : Українська Видавнича Спілка, 1997. – 416 с.

Метод дослідницький – 1. Метод залучення учнів до самостійних і безпосередніх спостережень, на основі яких вони встановлюють зв'язки предметів і явищ дійсності, роблять висновки, пізнають закономірності. 2. Спосіб організації пошукової діяльності учнів, спрямованої на розв'язання нових проблем, навчання самостійного здійснення процесу пізнання. 3. Адаптована з урахуванням закономірностей і принципів навчання система прийомів (правил) відповідних наукових методів пізнання, переважно самостійне застосування яких дає змогу учням оптимально розв'язувати адекватні певному методіві навчальні проблеми, виконувати навчально-дослідницькі завдання. 4. Сукупність прийомів, що забезпечують залучення самих учнів до спостережень, накопичення фактів, на основі чого вони встановлюють зв'язки між явищами, роблять узагальнення,

висновки, пізнають закономірності. 5. Модель поведінки – регулятив, що містить сукупність правил, яким властиве цільове спрямування дослідницької діяльності в навчанні і які реалізують у конкретних діях – логічних розумових прийомах (операціях) й активних способах діяльності.

Застосовуючи м. д., учень повинен пройти всі або майже всі стадії пошуку: 1) спостереження за фактами, явищами, подіями і формулювання питань; 2) уміння усвідомити проблему й самостійно сформулювати її; 3) висловлення інтуїтивних здогадок, передбачень, формулювання гіпотез; 4) побудова плану перевірки їх; 5) вироблення способів перевірки гіпотез, побудова передбачуваних рішень; 6) організація спеціальних спостережень і дослідів та виконання передбачуваних рішень; 7) формулювання рішення або пояснення; 8) перевірка рішення або пояснення; 9) практичні висновки й остаточне утвердження гіпотези; 10) контрольна перевірка окремих етапів дослідження в разі потреби.

У навчанні української мови м. д., по-перше, підвищує рівень науковості навчання, оскільки забезпечує можливість застосування принципів наукового дослідження; по-друге, сприяє формуванню наукового світогляду учнів, оскільки самостійне засвоєння певної частини знань зумовлює перетворення їх у переконання; по-третє, формує пізнавальну самостійність і мисленнєві здібності учнів; по-четверте, розвиває емоційно-вольові якості особистості й пізнавальну мотивацію учнів.

Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі [Текст] / Анатолій Миколайович Алексюк. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Рад. шк., 1981. – 206 с. – (Серія «Пед. б-ка»).

Андреев В. И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности [Текст] : метод. пособие / Валентин Иванович Андреев. – М. : Высш. шк., 1981. – 240 с.

Гончаренко С. У. Український педагогічний словник [Текст] / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

Львов М. Р. Словарь-справочник по методике русского языка [Текст] : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов / Михаил Ростиславович Львов. – М. : Просвещение, 1988. – 240 с.

Метод інтерактивного навчання – способи міжособистісної взаємодії в режимі вчитель – учень, учень – учитель, учень – учень, що забезпечують реалізацію мети й завдань уроку.

Солодюк Н. В. Лінгводидактичні засади функціонування інтерактивних методів на уроках української мови в старших класах [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова) / Наталія Володимирівна Солодюк. – Херсон, 2009. – 22 с.

Міслення – це опосередковане й узагальнене відображення в мозку людини істотних властивостей, причинових відношень і закономірних зв'язків між об'єктами або явищами. Іншими словами, **м.** – це процес опосередкованого й узагальненого пізнання навколишнього світу. Найістотнішою ознакою, що відрізняє **м.** від інших психічних процесів є спрямованість на відкриття нових знань, тобто його продуктивність. Для формування в учнів дослідницьких здібностей у процесі навчання мови потрібно враховувати такі функції **м.**: розуміння (уміння знаходити зв'язок навчального матеріалу з особистим досвідом); розв'язання проблем і задач (мислення виникає й активізується за тих умов, коли раніше відомі засоби і способи діяльності стають недостатніми для досягнення цілей); цілеутворення (процес формування нових цілей та образу майбутнього результату дій); рефлексія (усвідомлення знань, аналіз результатів і методів пізнання, саморозуміння).

М. в усіх своїх проявах і видах становить ядро інтелектуального потенціалу, його активний складник, що реалізує основні функції інтелекту. Саме за допомогою **м.** відбувається процес інтеграції окремих когнітивних і метакогнітивних процесів у єдиний блок – інтелект людини, адже воно забезпечує здатність особистості по-своєму будувати суб'єктивну ментальну модель світу, особистісно відбивати й розуміти навколишню дійсність,

суб'єктивно розвивати й реорганізовувати індивідуальний досвід, прогнозувати та перетворювати дійсність. **М.** як процес розгорнуте в часі, динамічне, а як діяльність – відповідає потребам особистості, її мотивам, має власну мету й засоби.

Калмыкова З. И. Продуктивное мышление как основа обучаемости [Текст] : [монография] / Зинаида Ильинична Калмыкова. – М. : Педагогика, 1981. – 200 с.

Пилипчук М. І. Основи наукових досліджень [Текст] : [підручник] / М. І. Пилипчук, А. С. Григор'єва, В. В. Шостак. – К. : Знання, 2007. – 270 с.

Міслення дивергєнтне – породження численних рішень на основі однозначних даних. Це нестандартний спосіб мислення, тобто вміння переносити здобуті знання з мови в нестандартні ситуації. Дивергентність виявляється на перцептивному рівні (полімодальність, полenezалежність, поліаспектність перцептивного поля, здатність сприймати поле значень: текст – контекст – підтекст тощо); у здатності бачити неявні, потенційні, унікальні, латеральні ознаки явищ; у здатності одночасно враховувати й об'єднувати кілька умов (навіть протилежних).

Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности [Текст] / Евгений Павлович Ильин. – СПб. : Питер, 2012. – 448 с. – (Серия «Мастера психологии»).

Міслення конвергєнтне – здатність знаходити єдине можливе правильне розв'язання завдання за наявності багатьох умов. Це здатність розв'язувати проблему на основі логічних алгоритмів за допомогою аналізу і синтезу.

Міркування теоретичне – це мисленнєвий експеримент, у процесі якого учні індуктивним (або дедуктивним) способом доводять чи спростовують певне теоретичне (або практичне) твердження. Це дослідницьке завдання є ефективним, якщо ґрунтується на глибоких і міцних знаннях учнів з мови, культурі їхньої пізнавальної діяльності, інтересах та здібностях. Правильно мислити – це насамперед бачити й розуміти причиново-наслідкові зв'язки між морфологічними явищами, робити правильні висновки

й приймати оптимальні рішення в різних навчальних ситуаціях. Міркування І. Ющук називає основним інструментом мислення. Міркувати означає в думках докладно перебирати, усебічно зважувати що-небудь, намічаючи можливі варіанти розв'язків, дій, дошукуватися істини. Мета кожного окремого міркування – знайти правильний висновок.

Ющук І. П. Розвиток мислення дітей на уроках рідної мови (під час вивчення фонетики, лексики й морфології) [Текст] / Іван Пилипович Ющук // Бібліотечка «Дивослова». – 2010. – № 9. – 64 с.

Модель (від фр. *modele* – зразок) – уявна або матеріально реалізована система, що відбиває або відтворює об'єкт дослідження і здатна змінювати його так, що вивчення її дає нову інформацію щодо цього об'єкта.

Енциклопедія освіти [Текст] / [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

— Н —

Навчання мови дослідницьке – особливий підхід до навчання, побудований на основі природного прагнення учня до самостійного вивчення мовного матеріалу. Мета такого навчання, за О. Савенковим, – формування в школярів готовності і здібностей самостійно, творчо опановувати нові способи навчальної діяльності.

Савенков А. И. Проектирование и исследование в современном образовании [Текст] / Александр Ильич Савенков // Химия в школе. – 2008. – № 6. – С. 2–8.

Навчання проблемне – один зі способів активізації мисленнєвої й мовленнєвої діяльності учнів у процесі вивчення граматики, що дає змогу школярам самостійно занурюватися в сутність питань граматики, самостійно досліджувати їхню природу шляхом цілеспрямованих спостережень за фактами граматики,

шляхом зіставлення і протиставлення цих фактів, шляхом аналізу й оцінювання їхніх окремих ознак та визначення серед них істотних особливостей певної категорії, шляхом узагальнення й синтезування отриманих відомостей, у результаті чого учні з'ясовують ту чи ту граматичну закономірність або формулюють визначення граматичного поняття. За Л. Вяткіним, **н. п.** – це сукупність перевірки засвоєння й закріплення знань, умінь і навичок на основі завдань навчально-пізнавального характеру, під час розв'язання яких максимально напружені розумові й творчі сили учнів. За А. Фурманом, **н. п.** – це психолого-педагогічна система змісту, методів, форм та засобів розвивального навчання, яка спричинює активне оволодіння учнями новими знаннями і способами дій у процесі індивідуального й спільного пошуку, прискорене становлення їхніх пізнавальних потреб та інтересів, гармонійний розвиток творчого мислення, емоцій і волі.

Вяткин Л. Г. Методика проблемного обучения [Текст] / Л. Г. Вяткин. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1971. – 36 с.

Дудников А. В. Методика изучения грамматики в восьмилетней школе [Текст] : пособ. для учителей / Алексей Виссарионович Дудников. – М. : Просвещение, 1977. – 304 с.

Фурман А. Проблемні ситуації в навчанні [Текст] : посіб. для вчителя / Анатолій Фурман. – К. : Рад. шк., 1991. – 192 с.

Навчання проблемно-пошукове – організація навчальної діяльності на уроці, яка передбачає створення проблемної ситуації, а самостійна діяльність учнів орієнтована на сприйняття, усвідомлення й розв'язання її, у результаті чого здобуваються нові знання, формуються практичні вміння й навички. До основних понять **н. п.-п.** належать навчальна проблема, проблемна ситуація, проблемне питання, проблемне завдання.

— П —

Підхід (у загальному розумінні) – 1. Дія зі значенням *підійти*, *підходити*. 2. Місце, по якому підходять, наближаються до чого-

небудь. 3. Сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь. Третьє значення цього слова покладено в основу семантичного наповнення змісту терміна «підхід до навчання».

П. – 1. Априорна думка про сутність досліджуваного явища, логічний суб'єкт і логічний предикат якого утворюють вихідне покликання в теоретико-практичному аналізі. 2. Сукупність співвідносних ідей, пов'язаних з природою навчання і навчанням мови. 3. Методологічна орієнтація вчителя чи керівника установи, який спонукає до використання певної сукупності взаємопов'язаних ідей, понять і способів педагогічної діяльності. 4. Основний стратегічний напрям, що визначає всі компоненти системи навчання: його цілі, завдання і зміст, шляхи та способи досягнення їх, діяльність учителя й учня, технології (прийоми) навчання, критерії ефективності освітнього процесу, систему контролю.

Поняття **п.** охоплює три компоненти: 1) основні поняття, що використовують у процесі навчання; 2) принципи як вихідні положення або основні правила здійснення педагогічної діяльності, що істотно впливають на відбір змісту, форм та способів організації навчального процесу; 3) методи і прийоми побудови освітнього процесу.

Велитченко Л. К. Методологічна сутність категорії підходу в науковому дослідженні [Текст] / Л. К. Велитченко // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 72–79.

Обучение русскому языку в школе [Текст] : учеб. пособ. для студ. пед. вузов / [Е. А. Быстрова, С. И. Львова, В. И. Капинос и др.] ; под ред. Е. А. Быстровой. – М. : Дрофа, 2004. – 240 с.

Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий : В 2 т. [Текст] / Герман Константинович Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2006. – Т. 1. – 816 с. – (Серия «Энциклопедия образовательных технологий»).

Словник української мови: в 11 т. [Електронний ресурс] / АН УРСР ; Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – Т. 6. – К. : Наук. думка, 1975. – Режим доступу : sum.in.ua. – [Дата запиту 18.02.2012].

Anthony E. Approach, method and technique / Edward M. Anthony // English Language Teaching. – 1963. – Vol. 17(2). – P. 63–67.

Підхід до навчання – 1. Світоглядна категорія, у якій відбито соціальні настанови суб'єктів навчання як носіїв суспільної свідомості. 2. Глобальна й системна організація та самоорганізація освітнього процесу, що містить усі його компоненти і передусім самих суб'єктів педагогічної взаємодії: учителя (викладача) і учня (студента) (І. Зимня). 3. Провідна наукова ідея, що лежить в основі організації вишівського освітнього процесу, ідея, яку дослідник розвиває, обґрунтовуючи можливі способи реалізації її на практиці.

П. до н. – базисна категорія методики, яка визначає стратегію навчання мови і вибір методу навчання, що реалізує цю стратегію; погляд на сутність предмета, якого треба навчати (А. Щукін).

П. до н. в дидактиці й лінгводидактиці трактують як погляд, своєрідну філософію (Е. Ентоні); парадигму діяльності (В. Лутай); методологічний засіб (С. Караман); сукупність принципів (С. Лебедев); комплексний педагогічний засіб (Г. Селевко); форму (Я. Крупський, В. Михалевич); методологічну основу, що визначає стратегію навчання (Ж. Горіна); спрямовання навчально-виховного процесу (у Державному стандарті базової і повної середньої освіти); напрям (С. Гончаренко).

Зимня И. А. Педагогическая психология [Текст] : учебник для вузов / Ирина Алексеевна Зимня. – 2-е изд., доп., испр. и перераб. – М. : Издательская корпорация «Логос», 2000. – 384 с.

Современные образовательные технологии [Текст] : учеб. пособ. / Коллектив авт. ; под ред. Н. В. Бордовской. – 3-е изд., стер. – М. : КНОРУС, 2013. – 432 с.

Щукин А. Н. Лингводидактический энциклопедический словарь : более 2000 единиц [Текст] / Анатолий Николаевич Щукин. – М. : Астрель ; АСТ: Хранитель, 2008. – 746 с.

Підхід до навчання мови – це методологічна категорія лінгводидактики, що позначає складне багатовимірне явище, структурними компонентами якого є принципи, технології, методи, прийоми, засоби та форми навчання і якому властиві

концептуальність, процесуальність, системність, керованість та дієвість.

П. до н. м. – стратегічна концентрична система, що містить закономірності, принципи, форми, методи і прийоми роботи з мовно-мовленнєвим матеріалом (Г. Дідук-Ступ'як).

Тематичні групи **п. до н. м.**: 1) за способом суб'єктної організації навчальної діяльності (з погляду суб'єкта навчання мови) – *діяльнісний, індивідуальний, компетентнісний, особистісний, особистісно орієнтований, особистісно діяльнісний*; 2) за способом організації засвоєння навчального матеріалу з мови – *дедуктивний, диференційований, індуктивний, когнітивний, комунікативно-діяльнісний, системний, системно-лінгвістичний*; 3) за характером добору й подання лексико-граматичного матеріалу – *професійно спрямований, соціокультурний, текстоцентрично-дискурсивний, функційний, функційно-стилістичний*. За новизною – традиційні й інноваційні (*дослідницький, компетентнісний, крос-культурний підходи*). На сучасному етапі в теорії і практиці навчання мови набувають поширення також *аксіологічний, інтегрований, синергетичний (або системно-синергетичний)* та інші підходи, які потребують розроблення теоретичних засад і відповідного практичного інструментарію.

Дідук-Ступ'як Г. І. Філософсько-методологічні орієнтири лінгвометодичної технології «Інтерація різнотипових підходів» до вивчення української мови [Текст] / Галина Іванівна Дідук-Ступ'як // Теоретико-практичні аспекти сучасних лінгвістичних та лінгводидактичних парадигм : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т ; редкол. : В. Я. Мельничайко, І. М. Хом'як, М. В. Мірченко та ін. – Рівне ; Острого : Вид-во НУ «Острозька академія», 2012. – С. 80–86.

Підхід дослідницький – складне лінгводидактичне інтеграційне явище, в основу якого покладено реалізацію продуктивних методів навчання української мови, спрямованих на формування в учня мовної дослідницької компетентності,

підвищення рівня його пізнавальної активності й самостійності, творчих мисленневих здібностей тощо.

Сутність **п. д.** до навчання мови полягає в органічному поєднанні його змістового і процесуального компонентів. Змістову основу дослідницького підходу становить взаємозв'язок і взаємозумовленість змісту навчального матеріалу з мови і технології навчання як комплексу сучасних продуктивних методів і прийомів, що забезпечують оптимальну реалізацію процесуального компонента дослідницького підходу до навчання – творчої дослідницької й пошукової діяльності учнів, основна мета якої – усвідомлене засвоєння мовних одиниць, явищ і закономірностей та використання здобутих знань з мови в практичній діяльності.

Основні функції **п. д.**: 1) розвиток пізнавального інтересу учнів до морфологічних категорій, явищ і закономірностей; 2) стимулювання пізнавальної активності в процесі практичної роботи з теми; 3) розвиток дослідницьких здібностей школярів, а саме: креативної спрямованості особистості в засвоєнні мовного матеріалу, нестандартного (дивергентного) способу мислення (уміння переносити здобуті знання з морфології в нестандартні ситуації), інтелектуальної сфери та мотиваційно-вольового забезпечення навчально-дослідницької діяльності учнів; 4) формування в школярів пізнавальної самостійності під час розв'язання проблемних завдань і виконання дослідницьких завдань з морфології; 5) творче переосмислення учнями мовного матеріалу й самостійний пошук нових пізнавальних орієнтирів.

Підхід когнітивний – вивчення мовних одиниць як концептів, тобто глибинних значень розгорнутих змістових структур тексту, що є втіленням мотивів та інтенцій автора.

Підхід комплексний до навчання мовленнєвого спілкування охоплює різні аспекти процесу комунікації й ураховує різноманітні чинники. Цей підхід до навчання мовленнєвої комунікації передбачає реалізацію таких основних цілей:

оволодіння нормами літературної мови (*ортологічний аспект*), уміння створювати висловлювання, використовуючи різні способи залежно від умов спілкування: добирати мовні засоби, риторичні фігури тощо (*риторичний аспект*), удосконалення навичок усіх видів мовленнєвої діяльності (*діяльнісний аспект*), знання психологічних механізмів взаємодії людей (*психологічний аспект*).

Гойхман О. Я. Речевая коммуникация [Текст] : учебник / О. Я. Гойхман, Т. М. Надеина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФА-М, 2007. – 272 с. – (Серия «Высшее образование»).

Підхід комунікативний, або комунікативно-діяльнісний, функційно-комунікативний, – навчання учнів розв'язувати комунікативні завдання з метою оволодіння високим рівнем спілкування українською мовою.

Підхід соціокультурний, або українознавчий, – вивчення української мови в контексті оновлення й розширення її функцій, зростання інтересу громадян нашої держави до народознавства, української літератури, усної народної творчості, народних звичаїв, традицій тощо.

Підхід структурно-семантичний – протиставлення в межах кожної частини мови групи слів, яким, крім спільних для певних частин мови диференційних ознак, властиві специфічне значення, формальні показники, способи вживання.

Підхід технологічний – шлях проектування й застосування технологій для розв'язання різноманітних освітніх завдань. З-поміж основних функцій цього підходу виділяють такі: гностичну (пізнання відмінних властивостей і ознак освітніх технологій); концептуальну (з'ясування сутності й визначення специфіки освітніх технологій); конструктивну (конструювання і створення нових технологій для освітньої практики), прогностичну (різноманітні стратегії, напрями, способи і методи використання технологій в освітній практиці).

Современные образовательные технологии [Текст] : учеб. пособ. / Коллектив авт. ; под ред. Н. В. Бордовской. – 3-е изд., стер. – М. : КНОРУС, 2013. – 432 с.

Підхід функційно-стилістичний – засвоєння учнями виражальних можливостей мовних одиниць.

Пізнання – процес здобуття під час діяльності істинних знань про об'єктивний світ. Процес **п.** охоплює такі форми мисленнєвої діяльності: передбачення, фантазія, уява, мрія, інтуїція.

За будь-якого дослідження з мови відбувається **п.** від чуття до абстрактного мислення, під час якого людина отримує певні чуттєві враження й переходить до нових міркувань. У філософській традиції виділяють три рівні **п.**: чуттєвий, раціонально-логічний і синтезувальний, кожен з яких відіграє свою роль у процесі дослідження. Дослідження, в основу якого покладено синтезувальний рівень **п.** мови, надає знанню цілісності, завершеності, додає до відчуттів, уявлень і сприйняття (*чуттєвий рівень*) та розумових конструювань у формі понять, суджень і умовиводів (*раціонально-логічний рівень*) смислової єдності знання.

Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник [Текст] / Николай Иванович Кондаков / АН СССР, Ин-т философии. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Наука, 1975. – 720 с.

Побудова висновків – один із видів дослідницького завдання, який тісно пов'язаний із проблемним викладом теоретичного матеріалу, у процесі якого вчитель здебільшого сам ставить проблему, а учні намагаються розв'язати її, демонструючи науковий пошук. Завдання вчителя – не лише створити проблемну ситуацію, а й спрямувати міркування учнів, своєчасно поставити навідні запитання, у разі потреби допомогти правильно побудувати висновки й аргументувати (або обґрунтувати) власні судження. Побудувати висновки можна двома способами: від одиничного до загального (індуктивно) і, навпаки, від загального до одиничного (дедуктивно).

Поняття – категорія, яка відбиває істотні й необхідні ознаки предмета чи явища. **П.** можуть бути загальними чи поодинокими, абстрактними чи конкретними, абсолютними чи відносними. З'ясування змісту **п.** називають його визначенням, що відповідає таким ознакам: по-перше, указує на найближче родове поняття; по-друге, указує на те, чим це поняття є відмінним від інших понять такого самого роду.

Потреба пізнавальна – потреба в самостійній пізнавальній діяльності.

Прийоми дослідницького навчання мови – *інтелектуальні прийоми*, пов'язані: а) зі сприйняттям навчальної інформації (асоціювання, структурування перцептивних дій, мнемічні прийоми – групування, класифікація, систематизація, аналогія, перекодування, повторення); б) з предметно-практичним мисленням (предметне маніпулювання, диференціація, порівняння, елементарний аналіз, синтез, узагальнення, з'ясування функційного значення); *прийоми мисленнєвого характеру*, побудовані на основі логічних розумових операцій (абстрагування, диференціювання, визначення, характеристика, категоризація, кодування, ідентифікування, обґрунтування, теоретичне міркування, реляційний аналіз, синтез, трансформування, порівняння (зіставлення і протиставлення), класифікація, узагальнення, систематизація, побудова висновків); *прийоми в метаінтелектуальних процесах* (формулювання гіпотези, цілевизначення, планування, контроль, рефлексія, розуміння, інтерпретація, аргументування, доведення, моделювання); *лінгвістичний експеримент* (або мовознавче дослідження).

Приём логічний – спосіб мисленнєвої діяльності, який дає змогу здобувати нове, більш глибоке й усебічне знання на основі відповідної трансформації відомих суджень і понять. Наприклад: абстрагування, аналіз, синтез, класифікація, конкретизація, порівняння, узагальнення, характеристика та ін. Істотною ознакою

п. л. є те, що вони є обов'язковими компонентами будь-якого і навчального, і методичного прийому.

Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник [Текст] / Николай Иванович Кондаков / АН СССР, Ин-т философии. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Наука, 1975. – 720 с.

Прийом методичний – спосіб, яким учень виконує навчальне завдання і який об'єктивно виражений переліком дій, що входять до складу прийому. Наприклад: прийоми роботи з книжкою, структурування навчального матеріалу, виконання домашнього завдання та ін.

Кабанова-Меллер Е. Н. Формирование приемов умственной деятельности и умственное развитие учащихся [Текст] / Евгения Николаевна Кабанова-Меллер. – М. : Просвещение, 1968. – 288 с.

Прийом навчальний – конкретна дія або операція, мета яких – повідомити знання, сформувані вміння й навички, стимулювати навчальну діяльність учнів для розв'язання конкретних завдань процесу навчання. Наприклад: мовний розбір частин мови, лінгвістичний експеримент, заміна одних мовних одиниць іншими, групування мовних явищ та ін.

Азимов Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) [Текст] / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – М. : ИКАР, 2009. – 448 с.

Проблема (від грец. *problēma* – задача) – складне теоретичне або практичне питання, що потребує розв'язання, вивчення, дослідження.

Словник іношомовних слів [Текст] / [Уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.

Проблема навчальна означає наявність суперечливої ситуації, коли існує дві або кілька позицій (іноді протилежних) і необхідно створити теорію або концепцію для правильного пояснення їх.

Навчальну проблему виражають здебільшого у формі проблемної задачі, проблемного завдання та проблемного питання.

— С —

Самостійність – 1. Здатність забезпечувати вибір і реалізацію визначеного способу розв’язання завдань (як *риса особистості*). 2. Необхідна умова продуктивної розумової діяльності, властивість розуму (як *умова розумової діяльності*). 3. Власний спосіб мислення й діяльності; уміння поставити питання, нову проблему й розв’язати її власними силами (як *спосіб мислення й діяльності*).

Малихін О. Аспектний аналіз категорій «пізнавальна самостійність» і «пізнавальна активність» у контексті організації самостійної навчальної діяльності студентів [Текст] / Олександр Малихін // Рідна школа. – 2011. – № 3. – С. 25–29.

Самостійність пізнавальна – 1. Потреба й уміння самостійно мислити, здатність орієнтуватися в новій ситуації, самостійне бачення питання, завдання й знаходження шляху до розв’язання їх. 2. Інтелектуальні здібності й уміння учня, що дають йому змогу самостійно вчитися. 3. Властивість психіки, якій властива внутрішня потреба людини в знаннях, уміннях здобувати їх з різних джерел і творчо використовувати на практиці.

Малихін О. Аспектний аналіз категорій «пізнавальна самостійність» і «пізнавальна активність» у контексті організації самостійної навчальної діяльності студентів [Текст] / Олександр Малихін // Рідна школа. – 2011. – № 3. – С. 25–29.

Система (від грец. *systema* – утворення) – значна кількість закономірно пов’язаних один з одним елементів, що становлять певне цілісне утворення.

Словник іншомовних слів [Текст] / [Уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.

Ситуація проблемна – ситуація, що виникає в процесі виконання практичного чи теоретичного знання, способу або дієвості. Проблемною є ситуація, яка породжує задачу, необхідність розв'язання її, що спонукає учнів до мислення. У формулюванні **с. п.** вказують, по-перше, на щось дане, по-друге, на те, що треба знайти, пояснити, дослідити тощо.

У процесі активізації мовної навчально-дослідницької діяльності учнів ефективним є застосування таких типів **с. п.**: 1. **С. п.** дослідницького характеру, спрямовані на дослідження й обґрунтування певної мовної одиниці (явища), можливості використання її в мовленні. 2. **С. п.** пошукового характеру, що спонукають учнів до порівняння (протиставлення і зіставлення) мовних явищ та фактів. 3. **С. п.** з елементами дослідження, спрямовані на аналіз мовних явищ і фактів. 4. **С. п.** навчально-пізнавального характеру, що передбачають нові практичні умови застосування вже набутих знань з мови, а також спонукають до узагальнення певних мовних фактів. Проблемність полягає в тому, що завдання потребує від учня, який зіткнувся з певними труднощами, мисленнєвого аналізу й узагальнень. Подібні проблемні ситуації сприяють перенесенню мовних знань у нові або нестандартні умови, у яких може опинитись учень у власній життєдіяльності.

Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении [Текст] / Алексей Михайлович Матюшкин. – М. : Педагогика, 1972. – 168 с.

Стімул дослідницький, або стімул творчості, те саме, що й інтерес. К. Ягодовський виокремлює стимул мети і стимул діяльності. Мета може стимулювати роботу тільки за умов, якщо вона буде близькою і зрозумілою учням, важливою для них, якщо це буде їхньою метою. Проте не будь-який інтерес може бути викликаний дослідницьким стимулом.

Стратегія лінгводидактична – проект навчального процесу та розподіленої співдіяльності суб'єктів, який здійснюється як кероване усвідомлене оволодіння мовою з метою реалізації

мовлення для задоволення потреб та запитів особистості, користування мовою як засобом спілкування, вираження та розуміння думок, відображення емоційного стану мовців.

Любашенко О. В. Лінгводидактичні стратегії: проектування процесу навчання української мови у вищій школі [Текст] : монографія / Олеся Вадимівна Любашенко. – Ніжин : ТОВ «Вид-во “Аспект-Поліграф”», 2007. – 296 с.

С́дження – це думка, у якій через зв’язок понять стверджують або заперечують будь-що. **С.** виражають мовою у формі речення. Цей структурний елемент логічного міркування пов’язаний із зіставленням понять, які встановлюють об’єктивний зв’язок між мовними одиницями та їхніми ознаками. До **с.** про мовну одиницю чи явище учень може дійти або шляхом безпосереднього спостереження за мовним матеріалом, або за допомогою умовиводу.

— Т —

Техно́логія навча́ння – сукупність прийомів, що забезпечують ефективність навчання.

Щукин А. Н. Лингводидактический энциклопедический словарь : более 2000 единиц [Текст] / Анатолий Николаевич Щукин. – М. : Астрель ; АСТ: Хранитель, 2008. – 746 с.

Техно́логія навча́ння мо́ви – 1. Комплекс форм, методів і засобів, пов’язаних з проектуванням, організацією та проведенням навчального процесу, що забезпечує досягнення суб’єктами навчання заданого результату. 2. Послідовна реалізація на практиці заздалегідь спроектованого навчального процесу, керована система методів і засобів досягнення поставлених цілей з подальшим діагностуванням результатів (О. Кучерук). **С. Караман т. н. м.** називає систему методів, способів і прийомів, що забезпечують оптимальну реалізацію навчального процесу. **За Н. Голуб, т. н. м.** –

це цілісна навчальна діяльність, зорієнтована на конкретний результат.

Голуб Н. Категорійний апарат сучасної української лінгводидактики: проблеми і перспективи [Текст] / Ніна Голуб // Дивослово. – 2013. – № 6. – С. 14–18.

Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії [Текст] : [навч. посіб. для студ. вищих закладів освіти] / Станіслав Олександрович Караман. – К. : Ленвіт, 2000. – 272 с.

Кучерук О. Дидактичні технології: стратегія лінгвокультурологічного розвитку школярів [Текст] / Оксана Кучерук // Дивослово. – 2008. – № 5. – С. 2–7.

Кучерук О. А. Перспективні технології навчання в шкільному курсі української мови [Текст] : навч. посіб. / Оксана Анатоліївна Кучерук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 182 с.

Технологія дослідницького навчання мови – це проект дій суб'єктів освітнього середовища (учнів і вчителя), реалізований на основі дослідницького підходу. Підґрунтям цієї технології як системного лінгводидактичного утворення є інтеграція продуктивних методів і прийомів дослідницького та проблемно-пошукового навчання, активних форм роботи та засобів навчання.

— у —

Уміння мовні навчально-дослідницькі – сукупність якостей особистості учня, що забезпечують його готовність виконувати цілеспрямовані аналітико-синтетичні й пошуково-перетворювальні дії (операції), практично застосовуючи мовні систематизовані знання в процесі теоретичних та практичних розвідок.

Виокремлюють три групи **у. м. н-д.** як компонента дослідницької компетентності: 1. Формулювання проблеми, створення навчальної проблемної ситуації, що забезпечує виникнення питання, аргументування актуальності проблеми: уміння бачити проблему; уміння ставити питання проблемного характеру і давати відповіді на них; уміння висувати гіпотези,

асоціативно мислити, тобто формулювати можливий варіант розв'язання проблеми, який можна перевірити в процесі проведення навчального експерименту; уміння формулювати визначення мовних понять. 2. Пошук розв'язання проблеми, проведення навчальних досліджень з поетапним контролем і корекцією результатів: уміння спостерігати і виділяти основні властивості мовних одиниць і явищ та виокремлювати їх з-поміж неістотних, другорядних; уміння аналізувати (виявляти, виділяти та пояснювати мовне явище) і синтезувати (пізнавати мовну одиницю як єдине ціле); уміння проводити лінгвістичний експеримент, тобто змінювати основну модель (або структуру) мовної одиниці, що веде до створення вторинної мовної одиниці; уміння користуватися різними джерелами інформації; уміння робити висновки й умовиводи, в результаті чого на основі наявних знань (досвіду) можна сформулювати нове знання; уміння аргументувати власні судження; уміння класифікувати, тобто розподіляти мовні одиниці за певними критеріями або принципами поділу; уміння порівнювати (установлювати схожість і відмінність між мовними одиницями та явищами). 3. Виклад результатів навчального дослідження, формулювання нового знання: уміння структурувати мовний матеріал (тобто створювати модель вивченої теми у формі алгоритмів, схем, таблиць, проектів, фреймів); уміння індуктивним (або дедуктивним) способом доводити чи спростовувати певне теоретичне (або практичне) твердження; уміння обґрунтовувати, доводити; уміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки між мовними фактами; уміння оцінювати здобуті результати і застосовувати їх у нових ситуаціях.

Уміння навчально-дослідницькі – 1. Уміння застосовувати прийом відповідного наукового методу пізнання в умовах розв'язання навчальної проблеми, у процесі виконання навчально-дослідницького завдання. 2. Складне психічне утворення (синтез дій інтелектуальних, практичних, самоорганізації та самоконтролю, засвоєних і закріплених у способах діяльності), яке лежить в основі

готовності школярів до пізнавального пошуку і виникає в результаті управління навчально-дослідницькою діяльністю учнів.

3. Базисні компоненти особистості, що виражають провідні характеристики процесу її творчого становлення, відбивають універсальність її зв'язків з навколишнім світом, ініціюють здатність до творчої самореалізації, визначають ефективність пізнавальної діяльності, сприяють перенесенню знань, умінь і навичок дослідницької діяльності в будь-яку галузь пізнавальної і практичної діяльності. Основу **у. н.-д.** становлять, з одного боку, система дій, що складається з логічних розумових операцій (прийомів), зокрема: абстрагування, характеристика, теоретичне міркування, аналіз, синтез, трансформація, порівняння (зіставлення і протиставлення), класифікація, побудова висновків, з іншого – рівні когнітивної сфери: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез та оцінювання.

Андреев В. И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности [Текст] : метод. пособие / Валентин Иванович Андреев. – М. : Высш. шк., 1981. – 240 с.

Заболотний О. Формування дослідницьких умінь учнів у процесі вивчення синтаксису української мови [Текст] / Олександр Заболотний // Українська мова і література в школі. – 2003. – № 2. – С. 28–30.

Недодатко Н. Г. Формування навчально-дослідницьких умінь старшокласників [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Наталя Григорівна Недодатко. – Кривий Ріг, 2000. – 212 с.

Умова дослідницького завдання з мови – це стимул для здійснення певної мисленнєвої дії (логічної операції) на основі виучуваного мовного поняття. Вона може містити вступну інформацію і формулювання дослідницького завдання, пов'язаного з наведеною інформацією, а може становити лише мету та предмет навчальної діяльності.

У. д. з. з м. можна моделювати у формі: а) спонукального односкладного означено-особового речення, де засобом вираження імперативної дії (вимоги чи пропонування) є дієслово наказового способу 2-ї особи однини чи множини (у підручниках, робочих

зошитах, навчальних посібниках для учнів); б) спонукального односкладного інфінітивного речення, у якому головний член – інфінітив – має значення спонукання до виконання певної дії (у навчально-методичних посібниках для вчителів, розробках уроків, методичних рекомендаціях тощо).

Основним складником у формулюваннях **у. д. з. з м.**, яке вимагає виконання складної дії, є дієслово, що слугує для вираження узагальненого поняття навчальної діяльності як мисленнєвого процесу. Перехідні дієслова доконаного виду визначають цілі діяльності, тобто які саме дії (мисленнєві операції) повинен виконувати учень, а прямий додаток указує на те, що саме є предметом діяльності і контролюється під час оцінювання досягнення поставленої мети.

Умовівід – процес мислення, що складається з послідовності двох або кількох міркувань, у результаті яких виникає нове судження. Часто **у.** називають висновком, через який стає можливим перехід від думки до дії, тобто практики.

Урoк-дослiдження – це урок, на якому вчитель умiло використовує всi можливостi для комплексного розвитку особистостi учня, активного формування його iнтелектуальних, мовних навчально-дослiдницьких умiнь, глибокого й мiцного засвоєння мовних знань. **У. д.** моделює дослiдницький процес у його основних етапах: формулювання проблеми, збiр матерiалу, порiвняння вiдомих методiв аналізу, власне аналіз матерiалу, узагальнення, презентація результатiв. Основна умова такого уроку полягає в тому, що навчальний матерiал повинен бути новим, невідомим для учнiв i повинен усвiдомлюватися не на основi сприйняття чужого слова, а за допомогою аналізу фактiв.

Истотними ознаками **у. д.** з української мови є високе наукове обґрунтування стратегії і тактики керування пізнавальною діяльністю учнів на засадах закономірностей дослідницького підходу; методично правильно організована (з боку вчителя) і результативна навчально-дослідницька діяльність (з боку учнів) на

всіх етапах уроку; творчий (нестандартний) підхід до вивчення мовного матеріалу відповідно до наявних умов і можливостей; створення умов для інтенсифікації розумової діяльності школярів, забезпечення їхнього інтелектуального розвитку й творчого мислення; обґрунтований добір і доречно застосування необхідних для досягнення мети методів активізації пізнавальної діяльності учнів та прийомів дослідницького й пошукового навчання мови; диференційований підхід до окремих груп учнів з урахуванням особливостей їхнього інтелектуального розвитку; стимулювання дослідницької активності й самостійності учнів.

За повнотою реалізації дослідницького підходу до навчання мови виокремлюють два типи аспектних у. д.: 1) урок з елементами дослідження; 2) власне урок-дослідження. На уроці з елементами дослідження учні відпрацьовують лише окремі дослідницькі прийоми. За змістом елементів мовної навчально-дослідницької діяльності уроки такого типу можуть бути різними, наприклад: проведення лінгвістичного експерименту; робота з джерелами інформації (словниками, довідниками, енциклопедіями тощо); захист рефератів та ін. На власне уроці-дослідженні школярі опановують методику наукового дослідження та засвоюють етапи наукового пізнання мови. За рівнем самостійності учнів, яка властива дослідницькій діяльності, уроки-дослідження можуть відповідати початковому (учитель пропонує зразок навчального дослідження), просунутому (учні за керівництва вчителя здійснюють дослідження мовних понять і явищ) або вищому рівню (учні здатні самостійно організувати й провести навчальне дослідження).

Стратегія у. д. української мови охоплює такі рівні: прогнозування; мисленнєві (логічні) дії та операції; цілевизначення (рівень навчальної мети); вибір способів навчально-пізнавальної, пошукової та дослідницької діяльності учнів.

Урoк проблемний – основна форма реалізації навчальної програми з мови за допомогою створення проблемних ситуацій,

формулювання проблемних питань і проблемних завдань, аналізу різних способів розв'язування їх, ураховуючи результати наукових досліджень і практичний досвід учнів. Організація уроку за технологією проблемного навчання передбачає: 1) цілевизначення; 2) створення проблемної ситуації; 3) аналіз проблемної ситуації; 4) пошук способів розв'язання проблемної ситуації; 5) розв'язання проблемної ситуації; 6) застосування знань; 7) підсумковий контроль. У структурі **у. п.** з мови традиційно виокремлюють такі етапи: 1) організація умов для виникнення проблемної ситуації або створення її; 2) визначення проблеми та її формулювання; 3) пошук шляхів розв'язання навчальної проблеми, виокремлення часткових проблем; 4) висунення різноманітних гіпотез та розвиток їх; 5) колективне й індивідуальне розв'язання часткових проблем, перевірка правильності виконання проблемних завдань і виправлення помилок; 6) розв'язання основної проблеми уроку.

Учі□ння пробле□мне – це організована діяльність учня, побудована на основі логіки творчого мислення, що полягає в аналізі проблемних ситуацій, формулюванні та розв'язанні проблем.

Шкільник М. М. Проблемний підхід до вивчення частин мови [Текст] : посіб. для вчителів / Михайло Михайлович Шкільник. – К. : Рад. шк., 1986. – 136 с.

АБЕТКОВИЙ ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ

— А —

Активність
Активність пізнавальна
Активність пізнання
Активність дослідницька

— В —

Викладання проблемне

— Г —

Гіпотеза
Гносеологія

— Д —

Діяльність дослідницька
Діяльність навчально-дослідницька
Діяльність пізнавальна
Діяльність творча
Дослідження
Дослідження-абстрагування
Дослідження-аналіз
Дослідження-відновлення
Дослідження-класифікація
Дослідження-конструювання
Дослідження-моделювання
Дослідження навчальне
Дослідження-обґрунтування
Дослідження-порівняння
Дослідження-пошук
Дослідження-реконструювання
Дослідження-розпізнавання
Дослідження-синтез

Дослідження – спостереження за мовним матеріалом

Дослідження-узагальнення
Дослідження фрейм проблеми
Дослідження-характеристика
Досліджувати

— Е —

Експеримент
Експеримент лінгвістичний

— З —

Завдання
Завдання дослідницьке
Завдання навчальне
Завдання навчальне з мови
Задача
Задача навчальна
Здібності
Здібності дослідницькі
Знання

— І —

Істина абсолютна
Істина об'єктивна

— К —

Категорія
Компетентність дослідницька
Компетентність мовна дослідницька
Компетенція дослідницька
Концепція «Мислення повного спектра»
Креативність

— М —

Метод
 Метод дослідний
 Метод дослідницький
 Метод інтерактивного навчання
 Мислення
 Мислення дивергентне
 Мислення конвергентне
 Міркування теоретичне
 Модель

— Н —

Навчання мови дослідницьке
 Навчання проблемне
 Навчання проблемно-пошукове

— П —

Підхід
 Підхід до навчання
 Підхід до навчання мови
 Підхід дослідницький
 Підхід когнітивний
 Підхід комплексний до навчання
 мовленнєвого спілкування
 Підхід комунікативний
 Підхід соціокультурний
 Підхід структурно-семантичний
 Підхід технологічний
 Підхід функційно-стилістичний
 Пізнання
 Побудова висновків
 Поняття
 Потреба пізнавальна

Прийоми дослідницького
 навчання мови

Приєм логічний
 Приєм методичний
 Приєм навчальний
 Проблема
 Проблема навчальна

— С —

Самостійність
 Самостійність пізнавальна
 Система
 Ситуація проблемна
 Стимул дослідницький
 Стратегія лінгводидактична
 Судження

— Т —

Технологія навчання
 Технологія навчання мови
 Технологія дослідницького
 навчання мови

— У —

Уміння мовні навчально-
 дослідницькі
 Уміння навчально-дослідницькі
 Умова дослідницького завдання з
 мови
 Умовивід
 Урок-дослідження
 Урок проблемний
 Учіння проблемне

Навчальне видання

Сергій Омельчук

**Дослідницький підхід
до навчання мови:
лінгводидактичний
словник-довідник**

Право власності на цей твір належить авторові. Відтворювати, тиражувати та поширювати його повністю або частково на будь-яких носіях інформації без офіційного дозволу автора
ЗАБОРОНЕНО!